

Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme

Yusuf SAYIN¹ Esra AKSOY²

¹ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi, Konya, Türkiye,
vasin@erbakan.edu.tr, (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

² Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Öğrencisi, Antalya,
Türkiye aksoyess07@gmail.com

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 27/07/2023

Kabul: 01/12/2023

Yayın: 31/12/2023

Anahtar Kelimeler:

Etnik Yapı, Irak, Musul,

Kürt Yönetimi, Türkiye.

JEL Kodları: N45,

Z18, H10

ÖZ

İrak'ın çok uluslu ve mezhepli sosyal kimliğindeki çeşitlilik, bu ülkenin kendi iç ve dış siyasetini etkilediği gibi, komşu ülkelerinin iç siyasetinde etkilere yol açmıştır. Bu nedenle, Türkiye açısından da özellikle Kürtlerin bu bölgede devletleşme çabaları iç politika açısından önemli olmuştur. Irak söz konusu olduğunda önemli paradigma, petrol ticaretidir. Öyle ki ülkede çıkarılan petrol ve doğal gazın idaresi, kullanımı ve dağıtımı konusunda başta merkezi hükümet ile bölgesel yönetimler ve bölgede ekonomik çıkar üreten diğer küresel güçler arasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Türkiye ve Irak ilişkilerinin siyasi tarihsel çerçevesi ele alınmış; Türkiye-İrak ilişkilerinde yakın dönemde öne çıkan unsurlar tartışılmıştır. Yöntem olarak tarihsel metodun takip edildiği bu çalışmada, Türkiye-İrak ilişkilerinin tarihsel ve jeopolitik yönlerine değinilmiş; geleceğe yönelik bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmada yöntem olarak tarihsel anlatım metodu benimsenmiştir.

A Review on Türkiye-Iraq Foreign Political Relations

Article Info

Article History

Received: 27/07/2023

Accepted: 01/12/2023

Published: 31/12/2023

Keywords:

Ethnicity, Iraq, Mosul,

Kurdish Administration,

Türkiye

Jel Codes: N45, Z18,

H10

ABSTRACT

The diversity in Iraq's multinational and sectarian social identity has had an impact on the internal and external politics of this country, as well as on the internal politics of its neighboring countries. Therefore, for Türkiye, especially the Kurdish efforts for statehood in this region have been important for our domestic politics. When it comes to Iraq, the important paradigm is the oil trade. In fact, the management, utilization and distribution of the oil and natural gas extracted in the country has created problems between the central government, regional administrations and other global powers with economic interests in the region. This study examines the political historical framework of Türkiye-Iraq relations and discusses the prominent elements in Türkiye-Iraq relations in the recent period. Following the historical method as a method, this study touches upon the historical and geopolitical aspects of Türkiye-Iraq relations and tries to provide a perspective for the future. Historical narrative method is adopted as the methodology of the study.

Atıf/Citation: Sayın, Y. & Aksoy, E. (2023). Türkiye-İrak Dış Politik İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 186-204.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Bugün Türkiye'nin güney komşusu olan Irak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul, Bağdat ve Basra olarak üç eyalet şeklinde yönetilirken, İmparatorluğun çöküşünün ardından İngiliz mandasına girmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı'dan koparılarak *Irak* adı ile kurulan devlet daha sonra 1932 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, monarşi dönemi başlamıştır. Söz konusu yönetsel düzen 1958 yılında gerçekleşen bir askeri darbe ile son bulmuştur. Böylece bugünkü Irak Cumhuriyeti kurulmuştur. 1968'de iktidara gelen Baas Partisi ve daha sonra partinin başına geçen Saddam Hüseyin ülkenin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Saddam yönetimi sırasında, biri İran diğeri Körfez Savaşı olarak bilinen iki büyük savaş yaşanmış, sonrasında da ülkede kaos ve çatışma ortamı son bulmamıştır. Bu kargaşa dönemi Saddam Hüseyin'in idamı ve akabinde 2003 Amerikan işgali ile farklı bir boyuta evrilmiştir. Daha sonra 2010 yılında bağımsız olabilmek adına yapılan seçimler de mezhebi ya da etnik grupları dindirememiştir.

Irak tarihi boyunca gerek toplum yapısında gerek siyasi ortamında ve dahası ekonomi politikasında etnik ve mezhepsel yapı varlığını korumuştur. Ülkenin kuruluşundan bu yana kronik bir hal almış bu yapının en belirgin olduğu an 2010 seçimleridir. Öyle ki seçim sonuçlarında önemli olan hangi mezhebi ya da etnik grubun ne elde edeceği olmuş, bu durum Irak'ın şiddet ve kaos ortamına son vermeyerek siyasi bir düzen kurmasını güçleştirmiştir. Bugün Irak Ortadoğu'da bulunan hemen her ülkenin gerek siyasi gerek ekonomik gerekse kültürel dinamiklerini içinde bulundurmaktadır. Öyle ki Irak'ta bulunan etnik-mezhepsel yapıda ortaya çıkan çatışmaların yol açtığı siyasal ortam ve ekonomik ilişkiler Türkiye siyasetini etkilediği ifade edilebilir. Bu nedenle çalışma, Irak'ın yalnızca Türkiye'nin komşuluk politikası üzerinden bir analizini sunmak yerine, bunu ülkenin kendine özgü kimliği ve geleneksel yaklaşımı üzerinden ortaya koymaya çalışmaktadır. Aşağıdaki tabloda Irak ile ilgili temel göstergeler sunulmuştur.

Tablo 1. Irak'ın Temel Göstergeleri

<i>Devletin resmi adı</i>	Irak Cumhuriyeti
<i>Bağımsızlık tarihi</i>	3 Ekim 1932
<i>Başkenti</i>	Bağdat
<i>Yönetim Şekli</i>	Federal Parlamenter Cumhuriyet
<i>Coğrafik alanı/yüz ölçümü</i>	437.072 km ² (168.754 sq mi)
<i>Coğrafi Konumu</i>	Orta Doğu, Basra Körfezi kıyısında, İran ve Kuveyt arasında
<i>Bulunduğu Bölge</i>	Mezopotamya Bölgesi
<i>Komşuları</i>	Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, güneybatıda Ürdün, batıda ise Suriye
<i>Nüfusu</i>	40.462.701 (2022 tahmini)
<i>Nüfus Büyüme Hızı</i>	% 2
<i>Etnik Gruplar</i>	Arap % 75-80, Kürt % 15-20, diğer %5
<i>GSYİH/Kişi Başına Düşen Gelir</i>	372,27 milyar/ 9.300 Doları
<i>İhracat Oranı</i>	50,61 milyar dolar
<i>İthalat Oranı</i>	54,72 milyar dolar
<i>Önemli Doğal Kaynakları</i>	Petrol, Doğal Gaz, Fosfatlar, Kükürt
<i>Üye Olduğu Örgütler</i>	BM, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, OAPEC, Interpol, DTÖ (gözlemci), ICAO
<i>Türkiye ile sınır uzunluğu</i>	331 Kilometre

Kaynak: Tablodaki veriler Cia Factbook (<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/>), ve Department of Economic and Social Affairs Statistics'ten (https://evaw-un-inventory.unwomen.org/fr/agencies/unsd-desa?un_inventory_period=7d33629d8da7403692682156b59fb444) alıntılanarak oluşturulmuştur.

Tabloya bakıldığında; 1932 yılında bağımsızlığını alan Irak'ın 40 milyonu aşan nüfusu ve 100 milyar doları aşan dış ticaret hacmiyle bölgenin önemli ülkelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere çok değerli yer altı kaynaklarını ihtiva eden Irak'ın, Amerikan işgali sonrasında siyasi, ekonomik ve sosyokültürel yapısında ciddi sorunların baş gösterdiği ifade edilebilir. Bugünkü Irak devletinin sınırlarını oluşturan topraklar Ortadoğu'nun en kilit bölgelerini içinde bulunduran ve siyasi tarihi boyunca küresel güçte birçok aktör tarafından müdahaleye uğrayan bir bölgedir. Ancak tüm bunlara rağmen ülke kendi özünde emsalsiz bir toplumsal, siyasal ve ekonomik dinamiğe sahiptir. Bu iç dinamikler yalnızca Irak'ı değil tüm Ortadoğu ülkelerini etkilediği gibi Türkiye açısından da büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin karasal komşularının siyasal, ekonomik ve sosyal yapılarının; dış politikasının genel özellikleri ve temel konularının ve Türkiye ile ilişkilerinin analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmada Türkiye'nin güney komşusu olan Irak ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Irak'ın tarihsel yapısından bahsedilecek, daha sonra sırasıyla siyasal, etnik ve ekonomik yapılar açıklanacaktır. Ardından ülkenin genel hatlarıyla dış politikası ele alınarak, dış siyaset Türkiye üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Irak'ın Tarihsel Yapısı

1.1. Irak'ın Kuruluşu ve İngiliz İşgali Dönemi

Eski Ortadoğu medeniyetlerinden biri olan Irak, Müslümanlar tarafından 637 yılında fethedildikten sonra İslam dininin önemli merkezlerinden birisi haline gelmiş, Emevîler ve Abbasiler döneminde en parlak devrini yaşamıştır. Bu dönemden sonra Irak sırasıyla Selçuklular, Moğollar, Akkoyunlular ve Safevîlerin egemenliğine girmiştir. Safevî döneminin Şah İsmail iktidarı, Irak tarihinde Şiiiliğin zorunlu din olması bakımından önemlidir. Bu durum bir Sünnî İslam devleti olan Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş, Irak 1658'de Osmanlı topraklarına katılmıştır (Cleveland, 2008: 62). Böylece Irak artık, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı kontrolünde kalmıştır (Kaplan, 2011).

Modern Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın yenilgiye uğramasıyla İngiltere tarafından kurulmuştur. Nüfusunun çoğunluğu Arap ve Müslüman olan Irak Devleti'nin başına, Ehl-i Beyt soyundan gelen Haşimi hanedanı getirilmiştir. Kurulan devlet görünürde bu hanedan tarafından yönetilse de gerçekte İngiltere'nin manda yönetimi altında kalmıştır. İngiliz yönetimi karşısında İngiltere kendi çıkarlarını gözetirken, Irak milliyetçileri ülke çıkarını gözetmiştir. Meydana gelen çıkar çatışması Irak'ın 1932'de Milliyetler Cemiyeti'ne girmesi ve bağımsızlık kazanması ile sonuçlanmıştır (Kahraman, 2008: 6-7). Bu dönemde Irak kuzeyinde petrol bulunmasıyla sömürgecilik açısından daha cazibeli bir yer haline almıştır. Böylece Irak, artık yalnızca İngilizlerin değil diğer büyük güçlerin de odak noktası haline gelmiştir.

İngiltere'nin manda yönetimi boyunca Irak'ın iç ve dış siyaseti İngilizlerin kontrolünde yürütülmüştür. Burada İngiltere bölgede kalıcı bir İngiliz emperyalizmi kurarak kendilerine itaatkâr yönetimler oluşturmaya çalışmıştır (Çeçen, 1998: 16). Ancak Irak bu dönem Almanya ve İtalya gibi güçlü Batılı ülkelerin İngiltere'yi bölgeden uzaklaştırıp burada kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilmeleri için sürekli kargaşanın ortaya çıktığı bir ülke haline almış, iç karışıklık bir türlü bitmemiştir. Ülkede bulunan zengin petrol kaynakları bu karışıklığın en temel sebebini oluşturmuştur.

1.2. Cumhuriyet Dönemi

14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Kasım darbesi ile kraliyet rejimi son bulmuş; aynı yıl Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bölgede, başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin etkileri azalmış, Sovyet etkisiyle komünizm ve milliyetçilik hareketleri artış kaydetmiştir. Bu dönem Irak'ta yaşanan askeri darbe ve Ortadoğu'da artan Sovyet etkisi Türkiye'nin dış politikasını da etkilemiş,

Türkiye bu minvalde giderek Batı'ya yakınlaşmıştır (Harris, 2000: 52). Kasım ihtilalinden sonra Irak'ta iç ve dış politika sorunlar yaşanmış; Sovyet ve Batının çıkar çatışmaları ordu içinde farklı kanatlar oluşturmuştur. Bunun yanında bir petrol ülkesi olan Irak'ta petrol şirketlerinin rekabeti de iç siyaseti etkilemiş, her bir küresel petrol şirketi kendi çıkarına yakın olan iktidarı desteklemiştir. 1963 yılına gelindiğindeyse Arap milliyetçiliğine dayalı sosyalist parti Baas'a yakın askerlerce yapılan bir darbe ile General Kasım idam edilmiştir (Kahraman, 2008: 9).

17 Kasım 1968 tarihinde Baas Partisi bir darbeyle iktidarı ele geçirmiş, devletin idaresine General Hasan El Bekir getirilmiştir. Bu darbe Baas Partisi başkan yardımcılığına Saddam Hüseyin getirilmesi ve ülkeyi otuz yılı aşkın sürecek baskıcı bir rejime götürmesi açısından önemlidir (Cleveland, 2008: 452). Daha sonra bu baskıcı rejim 1979'da yönetimin başına geçecek olan Saddam Hüseyin'le anılacaktır. Saddam Hüseyin'in totaliter bir rejimle bölgesel güç olma isteği, ABD ve İngiltere başta olmak üzere Batılı ülkeler tarafından petrolün tek bir gücün kontrolünde olması anlamına geleceğinden bir tehdit olarak görülmüştür.

Saddam Hüseyin'in yirmi yılı aşkın iktidar döneminde yürütülen baskıcı iç ve dış politika ile Irak, hayatın her alanında etkisinin hissedildiği bir diktatörlük halini almıştır. Bu dönemde Irak, İran'la tam 8 yıl süren bir savaş yaşamış; diğer komşusu Kuveyt'i de işgal etmiştir. Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran'la savaşı SSCB ile olan ilişkisini bozarak, başta ABD olmak üzere batıya yakınlaşmasına sebep olmuştur (Brar ve Rule, 2004: 47-51). Öyle ki Irak savaşta ABD'den istihbarat desteği dahi almıştır. Burada ABD için tek amaç zengin petrol kaynaklarına yönelik çıkarlarını korumak olmuştur. Savaş 1988'de İran'ın kaybettiği bölgeleri geri almaya başlaması ve BM müdahalesi ile son bulmuştur.

İrak siyasi tarihinde bir başka önemli olay 2 Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgalidir. İşgalin asıl nedeni zengin petrol rezervlerine sahip olarak bölgede etkinliği arttırmak olmuştur. Ancak bu durumun çıkarlarıyla uyuşmadığını düşünen ABD, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi konusunda yoğun siyasi ve diplomatik baskılar uygulamıştır (Pehlivanoğlu, 2004: 66-68). Kuveyt'in işgali yalnızca Ortadoğu'yu değil, 'Körfez Krizi' adı altında tüm dünyanın ilgisini çeken bir sorun haline gelmiştir. Kuveyt'in başına gelenlerin körfez ülkelerinin de başına gelebileceği ve Saddam'ın dünya petrol rezervlerinin yarısından fazlasının kontrolünü elinde bulundurması tehdidi nedeniyle Körfez Savaşı kaçınılmaz olmuştur (Kahraman, 2008: 42-43). Sonuçta buradaki ekonomik çıkarları tehlikede olan ABD, Irak üzerine 16 Ocak 1991 tarihinde "Çöl Fırtınası Operasyonu" hava harekâtını başlatmıştır (Arı, 2004: 448-452). Bunun üzerine Irak, Kuveyt'ten geri çekilerek BM tarafından gerek askeri gerek ekonomik anlamda önemli yaptırımlarla karşılaşmak durumunda kalmıştır.

Körfez savaşından bu yana Batılı devletler tarafından güçlü yaptırımlara maruz kalan Irak, böylece ABD'nin ana hedefi olmuştur. Bush yönetimi Saddam'ı nükleer silah saklamak ve üretmekle suçlamış, 11 Eylül'de gerçekleşen saldırı ABD'ye Irak işgali için geçerli gerekçeyi sunmuştur. Ancak Irak'ın işgal edilmek istenmesinin altında yatan gerçek terörizm ya da 11 Eylül'den ziyade, Ortadoğu'daki petrol çıkarının güvenliği olmuştur (Arnove, 2006: 5). Bu nedenle tek yol bölgede ABD'ye sadık bir rejim değişikliği sağlamaktır. Bu süreçte Bush yönetimi 2003'te "İrak'a Özgürlük Operasyonu" adında işgal kararı almıştır.

1.3. 2003 Sonrası Irak

20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin işgali Irak siyasi tarihinin kırılma noktalarından biri olmuştur. İşgale daha fazla direnemeyen Saddam, Amerikan askerlerince yakalanarak 30 Aralık 2006'da idam edilmiştir (Şen, 2014: 258-260). Saddam'ın idamı ile Irak'ta yeni bir dönem başlamış; Ortadoğu bölgesi özelinde uluslararası alanda Irak'ın stratejik önemi artmıştır. Bunda Ortadoğu'nun petrol ve doğal gaz rezervlerinin % 10'dan fazlasının Irak topraklarında yer alması da etkili olmuştur. Böyle bir gücü kendi

çıkarına yönelik kullanmak isteyen ABD, bölgede herhangi bir gücün petrolü ekonomik ve siyasi açıdan kullanmasını engellemek niyetinde olmuştur (Kahraman, 2008: 82). Saddam'ın yönetimden düşürülmesinden sonra ülke geçici olarak Amerikan Koalisyon Yönetimi tarafından yönetilmiş; kısa bir süre sonra da Irak Yönetim Konseyi kurulmuştur. Konsey 2004 yılında yetkilerini Irak Geçici Hükümeti'ne bırakmıştır.

ABD'nin Irak'ı işgalinden hemen sonra 30 Ocak 2005 tarihinde anayasa hazırlığı için Parlamento seçimleri yapılmıştır. 15 Ekim'e gelindiğinde Irak'ı Federal bir Cumhuriyet olarak nitelendiren Anayasa kabul edilmiştir. Mayıs 2006'ya gelindiğinde ise Şii, Arap ve Kürtleri içine alan koalisyon hükümeti kurulmuştur. 15 Aralık 2011'de ABD, askeri gücünü Irak'tan çekmiştir (Yeşilyurt, 2013: 410). Irak'ın ABD tarafından işgali ülkeye yeni bir rejim getiren, öncekinden farklı bir dönemin başlangıcıdır. ABD açısından ise durum göreceli olarak daha kolay bir düzen inşa etme beklentisinin aksine zorlayıcı olmuştur.

İşgal sonrası bir başka sorun, istikrarı sağlayacak güvenlik boşluğu olmuştur. Yerel güçlerin bu boşluğu doldurmaya çalışması daha kalıcı sorunların doğmasına sebep olmuş, öyle ki başkasının dini veya siyasi görüşüne karşı katı bir tutum içinde olan milislerin örgütlenmesi, ülke istikrarına tehdit oluşturmuştur. Böylece ülkede her an içinden çıkılamayacak bir iç savaşın varlığı olası görülmüştür. Irak'ın geçmişten gelen ve bugün geldiği noktada hala varlığını koruyan bu önemli sorun, gerçekte kendi kimliğinden başkasının varlığını tanımayan bu katı grupların bir paydada toplanamaması olmuştur. Dahası işgal sonrası oluşturulan federal nitelikli anayasa da bölünmeye ortam sağlamıştır.

Irak'ın yakın siyasi tarihini etkileyen bir başka önemli aktör Ahmed Fadil Nezzal El-Haleylah adında Ürdünlü bir asker tarafından kurulan İŞİD terör örgütüdür. Örgütün Irak siyaseti üzerindeki etkisi 2014'te Sünni aşiretlerin ayaklanmasıyla artmıştır. Devlet ülkenin dört bir tarafına operasyon düzenleyerek örgütle birçok mücadeleye girişmiştir. Bu süreçte 2014 yılında İŞİD terör örgütünün Irak'ın yarısından fazlasını işgali ve 2014-2017 arası mezhep çatışmalarının getirdiği iç savaş ülkenin bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur. Öyle ki İŞİD'e yönelik gerçekleştirilen operasyonlar birçok yerleşim yerinin tahribatına neden olmuştur (Al Hadeethi, 2021: 29). Sonuçta 2017 yılında askeri operasyonlarla yenilgiye uğrayan İŞİD Sünni vilayetlerden çıkarılmış; bununla birlikte Irak'ta milyonlarca kişi yerinden edilmiş, birçok kanlı baskı ve krizler süreci yaşanmıştır.

2. Irak'ın Siyasal Yapısı

Irak Cumhuriyeti, Federal Parlamenter Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Anayasaya göre yönetim şekli, cumhuriyetçi, parlamenter ve demokrat niteliktedir. Irak Cumhuriyeti, Başkent Bağdat ile bağımsız vilayetler ve yerel birimler şeklinde federal bölgelere ayrılır. Irak sembolik yetkilere sahip bir cumhurbaşkanı ve güçlü yürütme yetkisine sahip Başbakan ile parlamenter sistem özelliklerini taşıyan, anayasasında açıkça yer alan Kürdistan Bölge Yönetimiyle de federal sistem özelliği taşımaktadır (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 25-27). Kuruluşundan bu yana karmaşık bir etnik yapıya sahip Irak'ta devlet makamlarında etnik ya da mezhep temelli bir sınırlama bulunmamakla birlikte, genellikle Cumhurbaşkanının Kürt, Başbakanın Şii ve Meclis Başkanının ise Sünni olarak seçildiği görülür (Visser, 2007: 820). Bu durum, ülkede bir gelenek halindedir. Irak siyasal yapısına ilişkin en çok ele alınan konu federal nitelikli olmasıdır. Irak halkı bu yönetim şekline alışkın olmadığı gibi kimi kesim tarafından ülkenin federal yapısı Irak'ın parçalanma tehlikesini beraberinde getirmiştir.

2.1. Yasama Organı

2005 yılında referandumla kabul edilen Irak Anayasasına göre yasama organı Millet Meclisi ve Federe Meclisten oluşmaktadır. Millet meclisinin yapısı, yetki ve görevleri anayasa ile düzenlenirken federe meclisin yapısı ve görevleri kanunla düzenlenmektedir. Federe Meclis, Federal sistemlerde

görülen Senato benzeri bir yapıdadır. Millet Meclisinin görev süresi 4 yıl ile sınırlandırılmıştır. Milletvekili seçilme yaşı ise asgari 30'dur. Yüz kıırtıcı bir suç işlemeyen, en az lise eğitimi almış ve daha önce Baas partisi üyesi olmayan her Irak vatandaşı milletvekili seçilebilir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 34). Anayasada yer almasına rağmen henüz bir Federal Meclis oluşturulmamış, ancak Irak'ın tek federal hükümeti olan Bölgesel Kürt Yönetimi kendine ait bir parlamento meydana getirmiştir. Millet Meclisi ise Irak halkının tümünü eşit bir şekilde temsil etmektedir.

Yasa çıkarmak, hükümet faaliyetlerini denetlemek, Cumhurbaşkanını seçmek ve devlet bütçesini kabul etmek, Millet Meclisi'nin temel görev ve yetkilerindedir (El Abdin, 2017: 160). Yasama organının yürütme organını gensoru ve soru önergeleri ile denetleme yetkisi vardır. Bu doğrultuda 25 Millet Meclisi vekili Bakanlar Kurulu hakkında soru önergesi verebilir. Yine en az 50 vekilin imzası ile bir bakan için güvensizlik oyu isteyebilir. Bunun yanında Cumhurbaşkanı, Başbakan hakkında güvensizlik oyu isteyebilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 35).

Yasama organının diğer bir kanadı olan Federal Meclis ise bağımsız bölgelerden gelen temsilcilerden meydana gelmesi öngörülmesine ve Irak Anayasasının 65. maddesinde düzenlenmiş olmasına rağmen henüz yürürlüğe girmemiş; hali hazırda bir Federal Meclis oluşmamıştır (Lennox, 2015: 4). Burada istisna olarak Kürdistan Bölge Meclisinden bahsetmek gerekirse, meclis dört yılda bir seçilen 111 temsilciden oluşur. Kürdistan Parlamentosu, kendi bölgesini ilgilendiren konularda yasa yapma hakkına sahiptir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 37). Dolayısıyla yalnızca kendi bölgesini ilgilendiren konularda, Federal Hükümetin yetkileri dışında ve ülke bütünlüğüne tehdit oluşturmadığı sürece bir özerklikten bahsedilebilmektedir.

2.2. Yürütme Organı

Irak Anayasası'na göre yürütme organı Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlardan oluşmakta. Cumhurbaşkanı daha sembolik bir konumdayken yürütmeden asıl sorumlu olan Başbakan ve Bakanlar Kuruludur. Cumhurbaşkanı olabilmek için Irak kökenli olmak, yüz kıırtıcı bir suç işlememek, 40 yaşını doldurmak ve meclisten 3/2'lik çoğunluk almak anayasal şartlardır. Görev süresi 4 yıl olmakla birlikte, en fazla iki kez bu göreve gelinebilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 37; El Abdin, 2017: 161). Cumhurbaşkanı tüzük, yönetmelik ve kararname çıkartma yetkisine sahiptir. Ayrıca kanun taslağını veto etme yetkisi vardır. Ancak meclis 3/2'lik çoğunluğu elde ederse veto kalkabilmektedir. Bunun yanında olağanüstü durumlarda Millet Meclisini toplantıya çağırarak, resmî törenlerde orduya başkomutanlık etmek, başbakanın görevine son vermek, istifasını kabul etmek ve başbakanın teklifi ile bakanları atayıp görevlerine son vermek cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin diğer yetki ve görevleridir (Saadi, 2020: 35-36). Irak Cumhurbaşkanı'na verilen tüm bu görev ve yetkiler sembolik nitelikte değerlendirilmektedir.

Irak Anayasası yürütmenin icra gücünü Bakanlar Kuruluna vermektedir. Devletin genel siyasetinden sorumlu olan Başbakan, 35 yaşını doldurmuş, Cumhurbaşkanı olabilmek için gerekli şartlara sahip ve üniversite mezunu olmalıdır. Irak Anayasası'na göre Cumhurbaşkanı seçildikten sonra onun tarafından 15 gün içinde bir Başbakan atanarak Bakanlar Kurulu oluşturma görevi verilmektedir. Meydana gelen kabinenin Ulusal Meclis'ten güvenoyu alması gerekmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 38). Bakanlar kurulu devlet politikasının işleyişini sağlayarak bakanlık ve bakanlık dışı kuruluşların faaliyetlerini denetlemek, kanun tasarısı sunmak, kararname ve yönetmelik çıkarmakla yetkilidir. Başbakan ve bakanlar meclise karşı sorumludur. Eğer hükümet meclisten güvensizlik oyu alırsa düşmektedir (Saadi, 2020: 37-38).

2.3. Yargı Organı

İrak Anayasasına göre yargı yetkisi bağımsız mahkemelerce mahkemeler tarafından yürütülmektedir. Yargı kararları kesin hükümlüdür. Yargı organı, Yüksek Yargı Kurulu, Federe Temyiz Mahkemesi, Savcılık Teşkilatı, Yargı Denetim Kurulu ve Federe Yüksek Mahkeme birimlerinden oluşmaktadır. Yüksek Yargı Kurulu, Türkiye'deki Hakimler ve Savcılar Yüksek kuruluna benzer şekilde faaliyet yürütür. Yüksek Yargı Kurulunun en temel görevi federal yargının denetimini yapmaktır. Federe Yüksek Mahkeme ise İslâm fıkhi ve hukuk uzmanlarından oluşmaktadır (Saadi, 2020: 41-42). Irak Anayasası yargının bağımsızlığına ayrı bir önem verse de devletin yargı kurumlarının bağımsızlığından bahsetmek güçtür.

Federal Yüksek Mahkemenin görevleri çıkarılan yasa ve yönetmeliklerin anayasaya uygunluğunu denetlemek, Federal yasalar uygulanırken çıkan sorunları hükme bağlamak ve Federal hükümet ile bölgesel yönetimler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmektir (El Abdin, 2017: 163). Uyuşmazlıkları gidermekle yükümlü olan Federal Yüksek Mahkemenin hükümleri kesin ve bağlayıcı niteliktedir.

2.4. Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi

İrak Anayasasında federal yapıdan bahsedilmektedir. Siyasal yapı açıklanırken ülkenin tek bölgesel yönetimi olarak Erbil'deki bölgesel Kürt yönetiminden bahsetmek gerekir. Kürt bölgesi 2003 sonrası Kürtlerin isteğiyle kurulmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi federal yönetimin bütçesinden % 17'lik pay alarak bölgesinde çıkan petrol ve doğal gazı serbest bir şekilde kullanmaktadır. Federal güçlerin Kürt bölgesine girmesini yasak olmakla birlikte Kürt yönetimi ürettiği petrolü Federal hükümetten izinsiz olarak ihraç etmektedir (Barkey ve Ellen, 2005: 70). Oysa Irak Anayasasınca çıkarılan petrol ve doğal gaz tüm Irak halkının ortak malı olarak kabul edilmektedir. Federal Hükümet ve Bölgesel Kürt Yönetimi arasındaki hiyerarşi düşünüldüğünde dünyadaki Federal yönetim örneklerinden farklılık göstermektedir.

Bölgesel Kürt Yönetimi kendi yasama, yürütme ve yargı erklerini Federal hükümetten farklı bir şekilde oluşturulmaktadır. Kürt yönetiminin yasama organı olarak 4 yılda bir seçilen 111 üyeden oluşan Kürdistan Bölge Meclisi'dir. Söz konusu meclis federal yasalardan ayrı uygulamalar yapabilme hakkına sahiptir. Kürt Bölgesinin yürütme organını icra eden Başkan 4 yılda bir seçilmekle birlikte, meclisten geçen yasaları onaylamak ve önemli atamaları yapmakla görevlidir. Bunların yanında yargı erki bölgesel yargı kurulları tarafından icra edilmektedir (Şahin ve Gündoğdu, 2016: 36-40). Sonuçta Federal Kürt Yönetimi, merkezi hükümetten bağımsız olan yürütme teşkilatına, parlamentoya ve yargı kuruluna sahiptir. Bu haliyle bölgenin Başkanlık yönetimine benzer bir şekilde yönetildiğini söylemek mümkündür.

3. Irak'ın Etnik Yapısı

İrak, etnik yapı bakımından farklı dinden, mezhep ve milletten olan ve dolayısıyla farklı çıkarları ve ihtiyaçları bulunan insanların bir arada olduğu kozmopolit nitelikli bir ülkedir. Irak halkı Arap ve Kürt olmak üzere iki temel milletten oluşurken, ağırlık Sünni ve Şii Arap, Kürt ve Türklerdedir. Ülkenin güneyinde Araplar, kuzeyinde ise Türkler ve Kürtler yaşamakta. Yüzdesel olarak bakıldığında nüfusun % 75'i Arap, % 15'i Kürt ve % 10'luk kısım ise çoğunlukla Türkmen, Ermeni, Yezidi ve Hristiyan'dır. Bunun yanında ülkede 31 dilde iletişim sağlanmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 5). Sünni Araplar, 2005 Anayasasında açıkça bulunan Federal yapıyı, Arap kimliğine ve ülkenin bütünlüğüne bir tehdit ve ayrılıkçı bir dinamik olarak görülür. Irak Anayasası ülkede bir Iraklı kimliği oluşturma ve halkı ulusçuluk kavramı etrafında tek bir paydada birleştirme konusunda ise yeterli değildir.

İrak'taki dini yapıda ağırlık Şii'lerde olmakla birlikte Şii, Sünni ve Hristiyan olarak üç unsurdan oluşmaktadır. Şii'ler çoğunlukla Araplardan oluşurken, Kürtlerin Sünniliği kabul ettikleri görülmektedir

(Yeniay, 2018: 14). Müslüman nüfusun çoğunluğu Sünni ve Şii olarak iki mezhebe ayrılırken, bunlar da kendi aralarında cemaat ve tarikatlara ayrılmaktadır. Irak iç siyasetini etkileyen ve bölgede uzun yıllar etkisini hissettiren dinamiklerden biri de aşiretçilik (Erkmen, 2010: 112-114). Irak'ta geçmişten bu yana aşiretçiliğe dayalı bir feodal yapının hâkim olduğu görülür. Bunun yanında Irak aşiretçiliği siyasi yapı bakımından birçok nitelikte farklılaşmaktadır.

Irak'ın tarihi boyunca çok uluslu ve mezhepli kimliği ülkenin siyasi yaşamını oldukça etkilemiştir. Etnik ve mezhepsel farklılıklar arasındaki mücadele, dış güçlerin ülkenin iç siyasetine müdahalesine imkân sağlamaktadır. Irak gerek iç siyasetinde gerekse komşularının iç meselelerinde bu çeşitliliğin yol açtığı sorunlarla uğraşmaktadır. Dolayısıyla etnik ve mezhepsel çoğulculuk hem Irak'ın hem de ona komşu devletlerin siyasetini etkileyen önemli dinamikler arasındadır. Irak'taki Bağdat hükümeti ile Erbil'deki Bölgesel Kürt Yönetimi arasında uzun zamandır yaşanan gerilimin nedeni de bölgedeki çoğunluğu Kürt ve Sünni olmasından kaynaklı etnik farklılıklardır. Bu bölgede özerklik elde eden Kürtlerin devletleşme çabaları etnik çatışmaların ve ayrılıkçı eylemlerin artmasına sebep olmaktadır.

4. Irak'ın Ekonomik Yapısı

Irak söz konusu olduğunda akla ilk, petrol ihracatına dayalı bir ülke olduğu gelmektedir. Irak dünyanın en büyük petrol kaynağına sahip üçüncü ülkesi olmakla birlikte, başlıca yeraltı kaynakları petrol ve doğalgazdır. Petrol Irak'ın ekonomik gelirinin % 95'ini oluştururken, Irak sanayisi ise devlet tekelindedir. Bunların yanında ülke ekonomisinde inşaat sanayi önemli yer kaplamaktadır. Ayrıca Irak'ta Fırat ve Dicle nehirlerinin yakınında oldukça verimli ovalar bulunmakta. Ancak Irak oldukça geniş ekilebilir tarım arazisine sahip olmasına rağmen bu avantajını çok da kullanamamaktadır (Erkmen, 2010: 115-116). Bu nedenle gıda ihtiyacının büyük bir kısmını ithal etmekle birlikte ülke koşulları elverişli olmasına rağmen ormancılık ve balıkçılık alanlarında da ticari kapasitenin geliştiği görülür.

Irak Anayasasına göre ülkede çıkarılan petrol ve doğalgaz tüm Irak halkının ortak değeridir. Mevcut hükümet çıkarılan petrol ve doğalgazın kullanımı, dağıtılmasını ve idaresini bölgesel yönetimlerle birlikte yapmalı, elde edilen gelir tüm ülke halkına dağıtılmalıdır. Federal hükümet ile bölgesel hükümetler tüm ülkenin dengeli kalkınması için petrol ve doğal gaz yataklarından çıkarılan geliri ortak bir kararla yönetmelidir (El Abdin, 2017: 163-165). Ancak bu anayasal hükümlere rağmen Kürt Bölgesel Yönetimi ile merkezi hükümet arasında petrol ve doğalgaz çıkarılması ve kullanılması konusunda büyük sorunlar yaşamaktadır. Bunun nedeni Kürt yönetiminin buldukları petrol ve doğalgaz kaynaklarını merkezden bağımsız bir şekilde keyfi olarak kullanmasıdır. Bu durum ülkenin birlik ve bütünlüğüne bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Irak'ta inşaat sektörü en az petrol ve doğalgaz üretimi kadar önem taşır. Savaşlar yüzünden tahrip olan ülkenin yeniden yapılanması, inşaat sektörünün gelişmesinde etkilidir. Irak hükümeti uzun yıllar inşaat sektörünün özelleştirilmesine önem vermiş, özel ortak arayışı nedeniyle ülke müteahhitlik firmaları için proje ve iş imkânı sağlamıştır. Irak, yaşadığı işgaller ve savaşlar nedeniyle yıpranmış, iç ve dış karışıklıklar ülkenin doğal kaynaklarını kullanma ve dünya pazarına merkez ülke olarak dâhil olmasını engellemiştir. Bugün dahi ülke ekonomisi yalnızca tek bir sektöre bağlı kalmış, sahip olduğu doğal zenginliklere rağmen temel gıdaları ithal eden, yalnızca hammadde ihracatı yapan bir ülke konumunda kalmıştır.

5. Dış Politika ve Türkiye ile İlişkiler

Türkiye, dış politikasını yürütürken en temelde sürdürülebilir barışı hedeflemektedir (Akt. Ünüvar, 2022). Tüm adımlarını barışın ve refahın tesisi için, Cumhuriyetin "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi çerçevesinde atmaya özen göstermektedir. Bu doğrultuda Türk dış politikası anlayışında gerek

uluslararası kuruluşlarla gerekse komşu ülkeleriyle yürüttüğü dış politikanın temelinde etnisite, aşırılık, ırkçılık vs. gibi her türlü dışlayıcı düşünceye yer verilmemesi hedeflenir. Türkiye'nin oluşturmaya çalıştığı dış politika, özetle; girişimci ve insan odaklıdır (MFA, 2019). Irak, Türkiye'nin ülke güvenliği, bölge siyaseti, tarihsel bağlar, jeopolitik konumu, sosyal yapı ve ekonomi gibi nedenlerle önemli bir komşusudur. Türkiye'nin dört yüz yıllık tarihi geçmişi olan Irak, bugün de başta sınır güvenliği açısından oldukça önemlidir. Ancak Irak, sahip olduğu jeopolitik ve etnik niteliklerden dolayı her zaman dış müdahaleye açık bir bölge konumundadır. Irak'ın birliği ve bütünlüğü; kısaca yaşadığı tüm siyasi gelişmeler Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir.

5.1. Musul Meselesi

1056 yılında Selçuklu hakimiyetine giren Musul, bu tarihten itibaren Türkleşmeye başlamış, 1514'te Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Lozan görüşmelerinde İngilizler tarafından Musul, Irak sınırlarına dahil edilmek istenmiş; Türkiye ise Musul'u kendi sınırları içinde kabul etmiş, bu nedenle Musul bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Karşılıklı görüşmeler olumlu bir sonuca varmayınca sorun Milletler Cemiyeti'ne gitmiştir. Sonuçta 1926 yılında yapılan Ankara Antlaşması ile Musul Irak'ta kalmıştır (Kısıklı, 1999: 487-488). Musul meselesi literatürde petrol üzerindeki çıkarlar meselesi olarak nitelendirilmektedir. İngiltere'nin Musul'u Irak sınırlarına dahil etme görevini üstlenmesi gerçekte petrol üzerinde güç sahibi olma niyeti taşımakta olduğundan Musul petrolleri Türklerin elinden çıkarılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, İtilaf Devletleri'nin Musul üzerindeki ekonomik ve siyasi çıkarları nedeniyle Irak cephesi açılmıştır. Bu sırada İngilizler Musul'u elde etme niyetinde bir plan yürütmüş ancak savaş sonunda Musul Fransa'ya bırakılmıştır (Öke, 1995: 45). Mondros Mütarekesi sırasında İngilizler antlaşma hükümlerine uymayarak Musul'u işgal etmiş, ancak bölge halkı direnç göstererek Mustafa Kemal'den yana bir tavır almıştır. Ateşkes imzalandıktan sonra Lozan'da bu konuyu gündeme getiren Türk heyeti, Musul'un İngilizler tarafından işgalinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirterek kararlı bir tutum sergilemiştir (Oran, 2002: 2). Musul meselesinin kendileri için bir vatan meselesi olduğunu belirten Türkiye, İngilizlerle uzun süre görüşmeler yapsa da ortak bir paydada uzlaşmamıştır.

Musul meselesi Lozan'ın imzalanmasını geciktirmesi nedeniyle görüşmelerin ikinci döneminde doğrudan gündem olmamıştır. Artık Lozan gündeminde olmayan Musul için dokuz ay gibi bir sürede İngiltere ve Türkiye'den bir orta yol bulunması istenmiş, eğer uzlaşmazsa konunun Milletler Cemiyeti'ne götürüleceği kararlaştırılmıştır. Böylelikle 1924'te İngiltere ve Türkiye arasında Musul konusunda ikili görüşmeler başlamıştır. Uzun süren görüşmelerde uzlaşmaya varılmaması nedeniyle konu Milletler Cemiyeti'ne aktarılmıştır (Kısıklı, 1999: 515-520). Milletler Cemiyeti Konseyi, kısa sürede bir komisyon oluşturarak incelemelere başlamış, incelemeler sonucunda yayınlanan raporla Musul'un Irak'a verilmesine karar vermiştir. Milletler Cemiyetinin bu kararı Türkiye'nin tepkisine yol açarken, o dönem Irak'ın İngiliz mandasında olması nedeniyle İngilizlerin çıkarına yakın bir karar olarak değerlendirilmiştir.

5.2. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı, Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek amacıyla Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde gerçekleşen bir anlaşmayla oluşturulmuştur. Daha sonra sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran Bağdat Paktı'na katılmıştır. Pakt, görünürde Ortadoğu'nun savunma ve güvenliği için kurulsun da özünde Batılı ülkelerin bölgedeki özel çıkarlarını gözetmiştir. Gerçekte fikir ABD tarafından verilmiş, gerçekleştiren Türkiye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği'nin bölgede petrol kaynaklarına hâkim olarak Batılı devletleri bu kaynaktan yoksun

birakmak istemesine karşı örgütlenmek istemiştir (Bostancı, 2013: 171-173). Dolayısıyla Pakt, tehlikenin farkında olan ABD'nin Ortadoğu'da bir savunma sistemi oluşturmak istemesi üzerine kurulmuştur.

Bağdat Paktına üye olan ülkeler birbirinin iç işlerine karışmayarak ortak bir güvenlik sistemi oluşturmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin Pakta katılmasındaki neden Sovyetlerle komşu olma riski ve dönemin Demokrat Parti iktidarının ABD'den yardım alma isteği olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada Türkiye, Irak'ı Sovyet tehlikesi altında olduğuna ikna edebilmiştir. Irak ise o dönem ülkede yayılan Arap milliyetçiliğinin etkisiyle komünizmi bir tehdit olarak görmüş, bölgede bir savunma paktına sıcak bakmıştır. Komünist hareketlere karşı duyduğu endişe dışında Irak'ın pakta katılmasının nedeni, silahlı Kürt hareketlerine Rusya tarafından gelecek bir desteğin ihtimali olmuştur (Pamukçu, 2018: 466-469).

Bağdat Paktı beklenilen aksine Arap dünyasında olumlu bir izlenim oluşturmamış, henüz kuruluşundan itibaren zayıf kalmıştır. Arap devletleri pakta karşı olumsuz tepkilerini başından beri değiştirmemiştir. Öyle ki pakta Irak haricinde hiçbir Arap devleti katılmamıştır. Bağdat Paktı Türkiye'nin Arap dünyası ile arasını açarken, Irak'ta da 1958 yılında yaşanan General Kasım darbesi Paktın ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Irak'ta gerçekleşen darbeyi kınayan Türkiye, Kasım iktidarını tanımamış, Irak hükümetinin Pakttan ayrılmasıyla da Türkiye ile ilişkiler gerginleşmiştir. Böylece Bağdat Paktı tarihi misyonunu tamamlamıştır.

5.3. Cumhuriyet Dönemi İlişkiler

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde General Kasım darbesi ile krallık rejimi yıkılmış, yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu tarihe kadar iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli yükselişteyken, Türkiye'nin darbeyi kınaması ve yeni hükümeti kabul etmemesi nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Genellikle ülkeler arasındaki ilişkilerde dönemin iktidarının tutumu, uluslararası konjonktür ve hegemonik devletlerin çıkar politikaları belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda İkinci Dünya Savaşı'na kadar bunu söylemek güç olmakla birlikte, savaştan sonra Türkiye ve Irak arasındaki ilişkilerin gelişiminde güçlü devletlerin bölgeye yönelik çıkarıcı politikaları belirleyici olmuştur.

1950'lerde her iki ülkede dönemin iktidarları arasında dostluk ilişkilerine dayalı uzlaşmacı bir politika şeklinde yürüyen ilişkiler, 1958 yılında Irak'ta yaşanan darbe ile zayıflamış ve etkisi uzun yıllar sürmüştür. Buna Misak-ı Milli sınırının bir bölümünün Irak sınırı içinde kalması da etkili olmuştur. Öyle ki Irak'ın kuzeyindeki (Musul ve Kerkük) (Osmanlıdan kalan) topraklar herhangi bir savaş yaşanmadan Türkiye'nin elinden çıkan ve Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerdir. Türkiye toprak kazanım siyasetini daha sonra Türkmenlere yönelik olarak değiştirmiş, bunu bir devlet siyaseti olarak kabul etmiştir. Zamanla Irak'ta silahlı Kürtlerin hareketlerinin artması ve PKK terör örgütünün aktif hale gelmesi de her iki ülke arasında yeni bir sorun olarak gelişmiştir (Kahraman, 2008: 15-16).

Saddam döneminde Irak'ın saldırgan tutumu Türkiye'yi rahatsız etmiş; öyle ki Türkiye Saddam'a karşı oluşturulan hemen her oluşumu desteklemiş, ABD'nin gerçekleştirdiği operasyonlarda da topraklarının, üslerinin ve tesislerinin kullanımına izin vermiştir. Türkiye, BM'nin Irak'a ambargo uygulanması talebine de karşılık vererek Kerkük-Yumurtalık boru hattının faaliyetlerini tamamen durdurmuştur (Arı, 2004: 440). Tüm meselesini sınırsız güç kullanarak halleden bir iktidara komşu olmanın yanında Saddam'ın Kuveyt'i işgali, Türkiye açısından bölgede hegemonik bir güç olma endişesini getirmiştir. Bu dönem Irak'ın Türkiye ile su gerginliğini güç kullanarak çözme eğilimi bu endişeyi desteklemiştir.

1990'ların başına gelindiğinde Türkiye ile Irak arasında yürütülen politika tamamen Kürtlere ve Türkmenlere yönelik olmuştur. Bu etnik temelli siyasette PKK terör örgütünün aktif hale gelmesiyle Irak siyaseti, Türkiye açısından odak nokta haline gelmiştir (Çetinsaya, 2006: 4). Sonuç olarak

Türkiye'nin Irak'ta kurulan Cumhuriyet döneminde Irak'a yönelik politikasını özetlersek; Demokrat Parti Hükümeti döneminde iyileşen ikili ilişkiler Irak'ta darbenin gerçekleşmesi ve Cumhuriyetin ilanı ile bozulmuş, Saddam yönetimindeki despot politika karşısında da Batılı devletlerden yana bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Cumhuriyet sonrası dönem Türkiye'nin Irak ile ilişkileri Batılı ülkeler ve bilhassa ABD ve SSCB çekişmesi eksenli gelişmiştir. Bu dönemden sonra Irak'ın Kerkük'teki Türklere yönelik zulmü ve Irak'ın kuzeyinde kurulan özerk Kürt yönetimi ikili ilişkileri kırılma noktasına getirmiştir.

5.4. Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı

Petrolün millileştirildiği dönemde Irak, petrol ticaretini geliştirerek kalkınmayı ve bölgede etkin bir güç haline gelmeyi hedeflemiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için sahip olduğu petrol boru hatlarının yeterli olmayışı Irak'ı Türkiye ile iş birliğine yöneltmiştir. Sonuçta 27 Ağustos 1973'te Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı inşası başlamıştır. Kerkük boru hattının Türkiye'deki güzergahı Cizre, Mardin, Bozova, Osmaniye ve Dört Yol olmuştur (İnan, 2013: 69-71). Ekonomik çıkarların uzlaşması doğrultusunda meydana gelen bu hat, her iki ülke için de önemli bir gelire imkân vermiştir. Daha sonra söz konusu boru hattı Türkiye ve Irak arasında yalnızca ekonomik ilişkileri değil siyasi ilişkileri de belirlemiştir.

Irak için petrol iç ve dış politikasını etkileyen, ekonomik gelişimi açısından da hayati öneme sahip bir faktördür. Boru hatları petrolün ihtiyacı olan ülkelere taşınmasında kullanılan bir yöntemdir. Bu nedenle ülkeler açısından önemli yatırımlar olarak görülmüştür (Altuğ ve Demirtaş, 2021: 248). Kerkük havzasında bulunan petrol kaynağı, kalite bakımından yüksek maliyet bakımından düşük olması ile dünya petrol rezervleri arasında önemli bir konumdadır. 1970'lerin başında Irak yönetimi artan verimliliğinin etkisiyle petrolü Akdeniz'e taşımak istemiş, bu konuda en iyi seçeneğin Türkiye olduğunu görmüştür. Böylelikle 1973'te Türkiye ve Irak hükümetleri *Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasını* imzalamıştır. 1976'da inşaatı tamamlanan boru hattına ilk tanker yüklemesi 1977'de gerçekleşmiştir (İnan, 2013: 71).

Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattı, Irak açısından petrolü küresel pazara ulaştırması bakımından önemliyken, 1980'lerde ihracata yönelik ekonomi politikası güden Türkiye için petrol ticaret açısından fayda sağlamıştır. Ayrıca hat, Türkiye'nin ilk uluslararası boru hattı olma özelliğini taşımaktadır. Tüm bu öneme rağmen hattın ömrü istikrarlı bir şekilde ilerlememiş, küresel güçlerin müdahalesiyle ortaklık bozulmuştur. Öyle ki Körfez Savaşı nedeniyle ABD desteği ile Irak'a yönelik başlatılan ambargoya Türkiye de katılmış, Irak ile olan tüm sınır ticaretini durdurmuştur. Böylelikle hat, ambargo uygulaması ile 1990 yılında kapatılmıştır (Çetinsaya, 2006: 5). Türkiye için bu ambargo iş birliğine katılmak pahalıya patlamış, yaklaşık seksen milyar dolar zarara yol açmıştır. Kerkük-Yumurtalık boru hattı her iki ülke için siyasi ve stratejik ilişkiler açısından önemli olmuş, hattın kapanması Türkiye'de en başta ekonomik açıdan olmak üzere çeşitli kayıplara yol açmıştır.

5.5. Çekiç Güç Dönemi

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi; Türkiye özellikle Saddam yönetiminden sonra genelde Ortadoğu, özelde Irak ile yürüttüğü ilişkilerde ABD eksenli bir politika yürütmüştür. 1990'da ayaklanan güneyde Şiiiler, kuzeyde ise Kürtler Saddam yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırılmış, Kürtler bu süreçte Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Dönemin iktidarı Turgut Özal bu mülteci sorununu Bush yönetimiyle görüşmüş, Irak'a dönecek Kürtler için bir güvenlik bölgesi oluşturulması kararlaştırılmıştır. Böylelikle 1991'de BM kararı ve ABD liderliğinde "Çekiç Güç" oluşturulmuştur (Operation Provide Comfort-2 / Huzur Operasyonu2) (Oran, 1995: 257-258; Öztürk, 2010: 367). Bu dönem ortaya çıkan

“Çekiç Güç” Türk siyasi hayatı ve iç politik mülâhazalar açısından oldukça önemli olmuş; uzunca yıllar tartışılan bir konu olmuştur.

Çekiç Güç içindeki askeri güçler ABD, Türkiye, Fransa ve İngiltere’den oluşmuştur. Görünürde bu askeri güç, bölgede güvenli bir yer oluşturmayı hedeflemiştir. Böylece söz konusu bölgede Irak uçaklarının uçması yasaklanmıştır. Güvenli bölge Türkiye sınırına bitişik olarak Kuzey Irak’ta kurulmuş, Silopi’de konuşlandırılan Çekiç Güç daha sonra İncirlik’te üslenmiştir. Böylece bir kara kuvvetinden hava kuvvetine dönüşmüş, İncirlik hava üssünden Irak’a sık sık keşif uçuşları yapılmıştır. Irak halkına ve bilhassa Kürtlere Saddam hükümeti tarafından gelecek bir saldırıyı önleme amaçlı kurulan Çekiç Güç’ün adı 1996 yılında “Keşif Güç” olarak değişmiştir. Daha sonra Fransa, ABD’nin Irak Operasyonu’na tepki göstermiş ve 1998’de askerlerini geri çekmiştir. Keşif Güç’ün varlığı 2003 yılında Irak işgaliyle son bulmuştur (Arı, 2004: 595-598).

Çekiç Güç’ün Silopi’de konuşlandırılması, PKK terör örgütünün güçlenmesine ve Türkiye’nin örgüte karşı müdahalesini yavaşlatarak savunma harcamalarının artmasına neden olmuştur. Gerçekte ABD ve Irak arasındaki mücadelelerden en fazla etkilenen Türkiye olmuştur. Öyle ki Çekiç Güç oluşturulduktan sonra Saddam, Irak’ın kuzeyine müdahale edememiş, fakat bölgede bir ABD destekli “Kürt Özerkliği” çabası ortaya çıkmış böylece Türkiye’nin toprak bütünlüğü tehlikeye girmiştir. Çekiç Güç’ün Silopi’de ve İncirlikte üslenmesi Türkiye’de PKK terör örgütünün hareketini arttırmış, oluşturulan güvenli bölgede bir Kürt Özerkliğine imkân vermiştir (Öztürk, 2010: 11-12). Bu durum kendi içinde ileride bölgede bir Kürt devletinin kurulma çabalarına imkân vermiştir. Sonuçta Irak’ın ABD ile mücadelesinde Türkiye, Kerkük Yumurtalık Boru Hattını kapatarak ekonomik; Çekiç Güç huzur operasyonuna destek vererek de siyasi açıdan zarara uğramıştır.

5.6. Yerel Kürt Yönetimiyle İlişkiler

İrak’ta yoğun olarak Erbil, Dohuk ve Süleymaniye’de yaşayan Kürtlerin siyasi hareketleri Barzani dönemiyle başlamış; 1946 yılında Kürt hareketi için önemli olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Barzani öncülüğünde kurulmuştur. KDP kısa zamanda bölgedeki diğer yerel Kürt partileri bünyesine katarak genişlemiştir. SSCB Partinin gerek kuruluşuna gerekse faaliyetlerine bölgesel çıkarları doğrultusunda destek vermiştir. Saddam ise tüm Kürt oluşumlarını yasa dışı saymıştır (Yeniay, 2018: 30-31). Saddam yönetiminin saldırgan tutumuna karşı ABD, bölgeye müdahale ederek hükümeti devirip ülkeye yeni bir anayasa hazırlamıştır. 2005 yılında oluşturulan federal nitelikli bu anayasa, Kürdistan Bölgesel Yönetimi hakkında maddelere yer vererek, bir sınırdan dahi bahsetmiştir. Dolayısıyla anayasa bir otonom Kürt bölgesinin varlığını kabul etmiştir.

Kuzey Irak’ta kurulan siyasi yapı temelde “yerel yönetim modeli” (Kahraman, 2021) içerdiği söylenebilir ve Kürk meselesi Türkiye ve Irak arasındaki ilişkileri belirleyen en önemli faktör olmakla birlikte yalnızca Türkiye’nin değil, Ortadoğu’nun genel meselesi olarak bölgesel niteliklidir. 1991’de Kuzey Irak’ta güvenli bir bölge oluşturulması, Kürtlerin burada güç kazanmasına ve PKK’nın kamp kurarak yerleşmesine sebep olmuştur. Kuzey Irak’ta oluşturulan Bölgesel Kürt Yönetimi Irak ve Türkiye arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Öyle ki Kürt Yönetiminin devletleşme ihtimali Türkiye’nin çıkarlarına ters düşmüş, toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmuştur. İran ve Irak da bu oluşumun ulusal bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine bir tehdit ve meydan okuma olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları, PKK kamplarına yönelik sınır ötesi hareketler düzenlemek ve Kürt Bölgesel Yönetimi ile iyi ilişkiler kurup PKK kamplarının kapatılmasını talep etmek şeklinde olmuştur.

Kısaca; ABD’nin Irak’ı işgali en çok Kürt halkına fayda sağlamış, KDP Amerikan hükümetiyle birlikte bir federal yapının tesisinde anlaşmıştır. Böylelikle Kürtler istedikleri Kürdistan projesine bir

adım daha yaklaşmış, kazandıkları bir takım anayasal haklarla kendi özerk bölgelerindeki petrolü otonom bir şekilde kullanabilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, Bölgesel Kürt Yönetimiyle ilişkilerini, ülkesindeki Kürtlerin milliyetçilik temelinde otonom isteklerde bulunmalarını ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin oluşmasını engelleyici nitelikte yürütmüştür. Zira Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasını ulusal çıkarları ve bütünlüğü açısından çok büyük bir risk ve tehdit olarak algılamıştır.

5.7. 2003 Sonrası İlişkiler

2003'te ABD'nin Irak'ı işgali sonrası Türkiye ile ABD sık sık görüşmeler yapmış, yürütülen müzakerelerde Türkiye ABD'nin bu isteğini onaylaması halinde, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi ve Türkmenlere de Kürtlere verilen otonom hakların verilmesini istemiştir. Ayrıca PKK terör örgütünün ABD tarafından korunmaması ve terör örgütü olarak kabul edilmesi de talep edilmiştir. Türkiye söz konusu talepleri karşılanırsa ABD'ye Irak'a geçişte topraklarını kullanmasına izin vereceğini belirtmiştir. Fakat bu taleplerin karşılanacağı güvencesi verilse de ABD'nin Irak'a müdahalesi, Kuzey Irak'ta Kürt Yönetiminin güç kazanmasına neden olmuştur. Mecliste yapılan Irak tezkeresi oylamasının milletvekillerce kabul edilmemesi, Türkiye-ABD ilişkilerinde çok önemli krizlerin çıkmasına yol açmıştır.

İrak'ta Amerikan işgalinden sonra Türkiye'nin Irak ile en büyük sorunu Türkiye Kürtlerinin bağımsızlığını amaçlayan ve Öcalan tarafından kurulan PKK terör örgütünün faaliyetleri olmuştur. Bölgesel Kürt Yönetimi merkezli PKK faaliyetleri Türkiye ve Irak arasındaki gerilimi arttırmış, özellikle 2004-2008 yılları arasında TSK, Kuzey Irak'a operasyonlar düzenlemiştir. Ancak sonrasında Erbil hükümetinden Celal Talabani ve Mesud Barzani'nin Türkiye ziyaretleri ve daha sonra Erdoğan'ın Erbil ziyareti her iki tarafında normalleşme isteği içinde oldukları şeklinde yorumlanmıştır (Orsam, 2011: 11).

2010'lu yıllarda Türkiye'nin Irak politikası değişmeye başlamıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesine kadar olan dönemde her iki ülke arasındaki ilişkiler doğrudan Bağdat Hükümetiyle gerçekleşmiştir. Ancak 2011 yılı itibarıyla Türkiye'nin Bağdat Hükümetiyle arası açılmış, artık Bölgesel Kürt Yönetimiyle ilişkiler doğrudan yürütülmeye başlanmıştır (Balci, 2012: 119-123). Türkiye'nin böyle bir politika değişikliği yapmasındaki sebep, ekonomik çıkarları gözeterek Bölgesel Kürt Yönetimiyle olan ilişkileri geliştirmek olmuştur. Bu doğrultuda Ankara ve Erbil arasında ziyaretler sıklaşırken Bağdat'a yapılan ziyaretler azalmış, gerçekleşen ziyaretler sonucunda Bölgesel Kürt Yönetimiyle petrol ticareti geliştirilmiştir.

Dönemin Ak Parti Hükümetinin Irak'a yönelik politika değişikliği Bağdat hükümetini rahatsız etmiş ve Irak Başbakanı Maliki ile ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan gerginlik durumunun birden fazla nedeni vardır. İlk olarak 2010'daki Irak seçimlerinde Türkiye'nin Maliki'ye karşı El İrakie koalisyonunu desteklemesi gerginliği artıran bir unsur olmuştur. Seçimlerden sonra Ankara'ya karşı tavırlı olan Maliki'yi rahatsız eden bir gelişme de Ak Parti Hükümetinin Erbil ziyaretleri olmuştur. Gerçekleşen ziyaretler sonunda Ankara Hükümeti Erbil yönetimiyle petrol ticaretine başlamıştır. Maliki, Bölgesel Kürt Yönetiminin merkezden habersiz petrol ticareti gerçekleştirmesine anayasaya aykırı bulduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır.

Bağdat ve Ankara hükümetlerinin arasını gittikçe açan bir başka faktör ise dönemin Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı El-Haşimi'den kaynaklanmıştır. Öyle ki 2012 yılında Irak Başbakanı Maliki, Haşimi hakkında suçlamalar yaparak tutuklama kararı almış, ancak Türkiye bu konuda Haşimi'ye destek vererek sığınma hakkı tanımıştır. Haşimi ise ilk olarak Erbil Hükümetine sığınmış oradan Türkiye'ye geçmiştir (Erkmen, 2015: 189). Bu olay karşısında Türkiye Maliki'yi mezhepçi bir tavırda politika yürütmekle suçlarken, Bağdat Hükümeti de Türkiye'yi iç işlerine karışmakla itham

etmiştir. Meydana gelen olumsuz hava giderek sertleşmiş, nitekim Ankara ve Maliki arasında günümüze kadar sürecek gerginliğin temeli atılmıştır.

2010'lu yıllar Türkiye ve Irak arasındaki bir başka önemli gelişme, PKK konusunda gerek Erbil hükümetinin sert tepkisiyle gerekse Türkiye'nin açılım politikasıyla ilişkilerin yakınlaşmasıdır. Bu dönem Ak parti hükümetiyle Erbil hükümeti PKK meselesinin barışçıl yollarla çözülebileceğine inanmış ancak muhalefet kesimler bu düşüncüyü bir hayalden öteye gidilemeyeceği şeklinde yorumlamıştır (Balcı, 2012: 130-131). Özetle; Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler 2010'lu yıllarda Erbil ve Bağdat hükümetleriyle ayrı politikalar yürütülmesi şeklinde geçmiştir. Nitekim 2020'li yıllara yaklaştıkça Ankara hükümeti ile Bağdat hükümeti arasındaki ilişkiler tekrar yumuşama eğilimi içinde olmuştur.

Bugün Türkiye'nin Irak politikasının temeli, Irak'ın ülke bütünlüğünü sağlama çabası ve devletin Kuzeyinde bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını engellemektir. Nitekim Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin olası varlığı, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve güvenliğine tehdit niteliğindedir. Bunların yanında Kerkük ve Musul'un Kürt yönetiminin eline geçmesini önlemek bir başka önemli amaçtır. Tüm bunları gerçekleştirmek için Türkiye, bölgedeki konumunu ve rolünü güçlendirme yolunda gitmiştir. Türkiye başından bu yana Irak'ta oluşabilecek bir bağımsızlık hareketinin yalnızca Irak'ın değil kendisinin de iç siyaset dengesini bozacağına farkındadır. Bu nedenle gerek Bağdat gerekse Erbil hükümetleriyle temkinli, istikrarlı ve dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Bu durum da Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin inişli-çıkışlı bir rota takip etmesini ve Kürtler faktörünün bu ilişkilerde belirleyici bir etmen olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İrak gerek iç ve dış dinamikleriyle etnik ve mezhepsel nitelikli iç mücadeleleriyle ve küresel güçler tarafından maruz kaldığı müdahalelerle kendine özgü bir öneme sahiptir. Nüfusundaki farklı unsurlar, mezhebi ve etnik aktörler ile son derece hassas olan iç siyaseti, dış ilişkilerine de yansımıştır. Sahip olduğu zengin kaynaklar nedeniyle bölge üzerinde yapılan küresel nitelikli ekonomik çıkar politikası da kaos ve siyasi boşluk alanlarının doğmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Irak'ın siyasal akış çizgisini, Irak'ın kendisinden ziyade ülkenin başta petrol olmak üzere zengin kaynakları üzerinde çıkar politikası güden küresel güçlerce çizildiği ifade edilebilir.

Bunun yanında sahip olduğu zenginlikleri iyi değerlendiremeyen Irak Devleti de bu duruma sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla iç politikadaki başarısızlık dış politikayı etkilemiştir. Irak'ın sahip olduğu demografik yapıya bakıldığında başta Kürt ve Arap olmak üzere farklı unsurları içinde barındıran heterojen bir nitelik taşıdığı belirtilebilir. Sözde siyasal ve sosyal düzen oluşturmak adına Saddam döneminden 2003 Amerikan işgaline kadar geçen sürede Sünni Arap nitelikli homojen bir düzen oluşturulmaya çalışılmış, ancak bu amaç Saddam Hüseyin'i idama; Irak'ı ise sonu gelmeyen bir iç karışıklığa sürüklemiştir.

ABD'nin Irak'a müdahalesi ülkenin topraklarının bölünmesine neden olmuş, bu durum işgalin dönüştürücü etkisiyle yapılan seçimlerde de kendini göstermiştir. Öyle ki 2005 ve 2010 yılında yapılan seçimlerde etnik ve mezhepsel eğilimlere göre oylar verilmiştir. Dolayısıyla gerek işgaller ve sömürge girişimleri gibi dış dinamikleri gerekse etnik ve mezhepsel gruplar gibi iç dinamikleri Irak'ın bugünkü haline gelmesinde en büyük etkeni oluşturmuştur. Toplumsal yapıdaki heterojen ortam devletin kurumsallaşmasında da etkili olmuştur. Meydana gelen yeni düzene göre Irak Cumhuriyeti, bağımsız vilayetler ve yerel birimler şeklinde federal bölgelere ayrılmıştır.

Öyle ki anayasasında açıkça yer alan ve millet meclisi dışında ülkenin tek federal hükümeti olan Kürdistan Bölge Yönetimiyle federal sistem oluşmuştur. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının Kürt, Başbakanın Şii ve Meclis Başkanının ise Sünni olarak seçildiği görülmüştür. Irak'ın etnik olarak

kozmpolit nitelikli yapıda oluşu devletin tüm yapılanmasında kendini hissettirmiştir. Ülkenin hala Iraklı kimliği oluşturma ya da ulusçuluk kavramı etrafında toplanmış bir millet meydana getirme bakımından yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Bununla birlikte toplumda aşiretçiliğe dayalı özgün bir feodal yapının baskın olduğu da ileri sürülebilir.

İrak'ın çok uluslu ve mezhepli sosyal kimliğindeki çeşitlilik hem iç siyasetini hem dış siyasetini ve hatta komşu ülkelerinin iç siyasetini etkilemiştir. Türkiye açısından da özellikle Kürtlerin bu bölgede devletleşme çabaları iç politikada önemli olmuştur. Irak söz konusu olduğunda petrol ticareti önemli bir unsur olmuştur. Öyle ki ülkede çıkarılan petrol ve doğal gazın idaresi, kullanımı ve dağıtımı konusunda başta merkezi hükümet ile bölgesel yönetimler arasında ve bölgede ekonomik çıkar üreten diğer küresel güçler arasında sorun ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla ülkenin sahip olduğu zengin rezervler birlik ve bütünlüğüne bir tehdit oluşturmuştur. Ülkede yaşanan iç ve dış merkezli birçok problem dünya pazarına bir güç olarak dahil olmasını engellemiştir.

Türkiye ise dış politikasında ve özellikle komşuları ile ilişkilerde sürdürülebilir bir barışı hedefleyen statükoya sahiptir. Dolayısıyla güney sınır komşusu olan Irak, Türkiye için başta bölge siyaseti ve sınır güvenliği açısından oldukça önemli olmuştur. Dört yüz yıllık tarihi geçmişe sahip olunan Irak ile yürütülen gerek komşuluk ilişkileri gerekse dış ilişkilerin temelini, Irak'ın ülke bütünlüğünü sağlamaya yönelik çabalar oluşturmuştur. Nitekim Irak'ın birlik ve bütünlüğünü korumak birçok Ortadoğu ülkesinin bekası için gerekli olduğu gibi Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve güvenliği için önemli olmuştur. Irak'ta meydana gelecek herhangi bir bağımsızlık hareketinin kendi iç politika dengesini de etkileyeceğinin bilincinde olan Türkiye gerek Bağdat gerekse Erbil hükümetleriyle dengeli ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bugün bölgede yürütülen çok taraflı görüşmeler ve uzunca yıllardır Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı devam eden terörle mücadele operasyonları, Türkiye ile Irak ilişkilerinde dengeleyici pozisyon almalar olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadir Kahraman, *İrak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*, Master Thesis, Kadir Has Üniversitesi, 2008.
- Adil Sakran Zine El Abdin, "Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması", *Hakemli Bir Dergidir*, Cilt 159, 2017.
- Ali Balcı, *Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi*, Ankara: Türk Dış Politikası Yıllığı 2012. Seta Yayınları, 2012.
- Anıl Çeçen, *Kemalizm*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- Anthony Arnove, *İrak'tan Çekilmenin Mantiği*, İstanbul: Angora Kitap, 2006.
- Aybüke İnan, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-İrak İlişkileri (1973-2011)", *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, No 56, 2013.
- Bakanlığı, T. D. (2019). Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri. (Erişim Tarihi: 12.08.2022).
- Barkey, Henri J., Ellen Laipson, "İraçli Kurds and Iraq's Future.", *Middle East Policy*, Cilt 12, No. 4, 2005.
- Baskın Oran, "Türk Dış Politikası- Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar", *İletişim Yayıncılık*, Cilt I, No. 2, 2002.
- Baskın, Oran, "Uluslararası ve İç Hukukta Çekiç Güç'ün Yasal Dayanakları Sorunu", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 50, No. 3, 1995.

- Emine Kısıklı, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 6, No. 24, 1999.
- Engin Şahin, Cüneyt Gündoğdu, “Saddam Sonrası Irak Anayasal Yapısı ve Siyasal Sistemi”, *Journal of Academic Studies*, Cilt 17, No. 68, 2016.
- Gökhan Çetinsaya, *Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye*, Ankara: SETA Irak Dosyası, Nisan 2006.
- Güler, B. A. (2009). Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Nedir? Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, (13-38), Ed.: B. A. Güler vd., 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, (Akt. Selçuk Kahraman), Baskı Gruplarının Politika Transferlerinde Etkililiği. Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 3 (2), 218-238. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/67580/933483> (Erişim Tarihi: 21.07.2023).
- Gürkan Pamukçu, “Ankara Antlaşması’ndan Bağdat Paketi’na Uluslararası Antlaşmalar Işığında Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, *Electronic Turkish Studies*, Cilt 13, No. 22, 2018.
- Harpal Brar, Ella Rule, *Ortadoğu ve Emperyalizm*, çev. Evren Madran, İstanbul: Papirus Yayınevi, 2004.
- Gümüşçü O. (2010). Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı, *Bilig*, Sayı:52, SS:79-104, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873159.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.05.2021) (Akt. Ünüvar, Adem), 2022. “20. Yüzyılda Sınır Olgusu Ve Sınır Anlaşmazlıkları”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl 2022, Cilt: 4 Sayı: 1, 54, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neusbf/issue/70910/1080100>
- Kaplan, D. (2011). Uluslararası Günümüz İslam Topluluklarında İnanç Problemleri Sempozyumu. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31 (31), 271-278. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/neuifd/issue/19689/210291> (Erişim Tarihi: 10.03.2023)
- Mahmut Şen, Adil Yargılanma Hakkı ve Saddam Hüseyin Davası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XVIII, No. 1, 2014.
- Mehmet Öztürk, “I. Körfez Savaşı’ndan (1990-91)–11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 19, 2010.
- Mehmet Yeniay, *Irak kuzeyindeki Bölgesel Yönetimi’nin devletleşme çabaları ve Türkiye’ye etkileri*, Master Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018.
- Mim Kemal Öke, *Musul- Kürdistan Sorunu (1918-1926)*, İstanbul: İz Yay, 1995.
- Mustafa Bostancı, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, No. 13, 2013.
- Nesrin Yeşilyurt, “Saddam Sonrası Irak’ta Siyasal Yeniden Yapılanma”, *İletişim Yayıncılık*, cilt III, 2013.
- Nuray Altuğ Işıl Demirtaş, “Sınır Ötesi Ham Petrol Boru Hattı Yatırımları ve Teorik İncelemesi: BTC ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hatları Örneği”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, Cilt 6, No. 2, 2021.
- Osamah Al Hadeethi, *The effectiveness of international law in the Iraqi political crises between 2005-2020*, Master Thesis, İstanbul Gelisim University, 2021.
- Öner A. Pehlivanoglu, *Orta Doğu ve Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 2004.
- Reidar Visser, “Ethnicity, Federalism and the İdea of Sectarian Citizenship in Iraq: A Critique”, *International Review of the Red Cross*, Cilt 89, No. 868, 2007.
- Sabriye Deliceoğlu, *Kuzey Irak’taki Etnik ve Dinî Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, Phd. Thesis, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Serhat Erkmen, “İç Etkenler Açısından Türkiye’nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü”, *BİLİG*, Cilt 72, 2015.

Serhat Erkmen, *İrak'ta işgal sonrası siyasal yaşam ve 2010 parlamento seçimleri*, Ankara: Ortadoğu Etütleri Dergisi, 2010.

Tayyar Arı, *İrak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Dağıtım, 2004.

William Harris, "Modern Irak'ın Stratejik Konumu", *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, No. 3, 2000, s.52.

William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mustafa Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

EXTENDED ABSTRACT

Iraq is a country that has undergone great political, social, and military turmoil throughout its political history. As a country where the expression “*Geography is destiny*” resonates, perhaps there is no country more exposed to geopolitical and geostrategic threats and challenges than Iraq. I think that Iraq and Iraqis are loaded with history than other nations. While the burdens of history that they carry on their shoulders make them a people with very high potential, they also drag them into an atmosphere where they will always experience disintegration and chaos.

Iraq, one of the ancient Middle Eastern civilizations, became one of the important centers of the Islamic religion after it was conquered by Muslims in 637; It experienced its brightest period during the Umayyad and Abbasid periods. After this period, Iraq came under the rule of the Seljuks, Mongols, Akkoyunlus and Safavids respectively. Shah Ismail’s rule of the Safavid period is important in terms of making Shiism a compulsory religion in the history of Iraq.

Iraq, which has been subjected to strong sanctions by the Western states since the Gulf War, has thus become the main target of the USA. The Bush administration accused Saddam of hiding and producing nuclear weapons; the attack on September 11 provided the USA with valid justification for the invasion of Iraq. However, the real reason behind the desire to invade Iraq was the security of oil interests in the Middle East rather than terrorism or chemical weapons.

Throughout Iraq’s history, its multinational and sectarian identity has greatly affected the political life of the country. The struggle between ethnic and sectarian differences allows foreign powers to intervene in the country’s internal politics. Iraq is dealing with the problems caused by this diversity, both in its domestic politics and in the internal affairs of its neighbors. Therefore, ethnic and sectarian pluralism is among the important dynamics affecting the politics of both Iraq and its neighboring states. The reason for the long-standing tension between the Baghdad government in Iraq and the Kurdish Regional Government in Erbil is the ethnic differences in the region, since the majority are Kurds and Sunnis. The statehood efforts of the Kurds, who gained autonomy in this region, lead to an increase in ethnic conflicts and separatist actions and movements.

Iraq, which has great ethnic, linguistic, religious, and cultural diversities in its territory, does not have a political and constitutional integrity due to its current situation. The fact that it was occupied by the USA after the events of September 11 is also of great importance in the emergence of this divided situation today. Iraq, which has a great history, tradition and culture, appears to be a country with huge problems. At this point, the historical, political, and economic relations with its border neighbor Türkiye are extremely important for both Iraq and Türkiye.

Türkiye -Iraq relations, having a common history, started in the Islamic period, and they maintained their status as residents of ‘the same home’ in the Ottomans. The dissolution of the Ottomans, who were defeated in the First World War, made Iraq extremely unstable; it has made it open to the intervention of third parties, especially the Western countries. In this study, which focuses on Türkiye -Iraq relations, the historical course of relations is presented with its basic themes; the relations between the two countries have been tried to be analyzed in the light of some prominent political developments.

The basis of Türkiye’s Iraq policy is the effort to ensure Iraq’s territorial integrity and to prevent the emergence of a Kurdish state in the north of the state. As a matter of fact, the possible existence of a Kurdish state in the Northern Iraq is a threat to Türkiye’s territorial integrity and security. Besides these, another important goal is to prevent Kirkuk and Mosul from falling into the hands of the Kurdish administration. To achieve all these, Türkiye has moved towards strengthening its position and role in the region. Türkiye has been aware from the beginning that an independence movement in Iraq would disrupt not only Iraq’s but also its own domestic political balance.

The study, which is basically the product of a political historical research, deals with the historical process of Iraq from its past to the present; Türkiye-Iraq relations were examined from neighbourhood, commercial, military, and political aspects. While regional potentials and peace atmosphere increased when the cooperation between the two countries was manifested, the tensions between the two countries had a negative impact on both

the people of the two countries and the region. In the final analysis, the capacity of historical relations reminds us that there may be great potential in the relations between the two countries in the future.